

دوستان ناباب و اعتیاد نوجوانان

محمد جهانتاب^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۱/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۲/۱۲

چکیده

مطالعات متعددی در زمینه سبب‌شناسی پدیده اعتیاد به عمل آمده و محققان عوامل مختلفی را در ارتباط با شیوع اعتیاد معرفی کرده‌اند. هدف این تحقیق شناخت تأثیر دوستان ناباب بر اعتیاد نوجوانان است. این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی است. دوره نوجوانی دوره‌ای آکنده از تعارض و نوسان است. یکی از ویژگی‌های دوره نوجوانی هویت‌یابی، سست شدن روابط نوجوان با خانواده خود، افزایش گرایش او به همسالان و دوستان و الگویابی است. یک دوست منحرف به راحتی قادر است که رفیق خود را اغفال کند. مهم‌ترین عوامل مؤثر در اعتیاد نوجوانان به مواد مخدر عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، روانی و طبیعی هستند. یکی از مهم‌ترین علل اجتماعی اعتیاد نوجوانان، داشتن دوست ناباب است.

واژگان کلیدی: همسالان، دوست، دوست ناباب، نوجوان، اعتیاد

مقدمه

اعتیاد بیماری اجتماعی است که به عنوان یک پدیده مهلک و مخرب در هر جامعه‌ای مطرح است. تا زمانی که به ویژگی‌های معتاد و علل گرایش او به اعتیاد توجه نشود، درمان جسمی و روانی فقط برای مدتی اثربخش خواهد بود و معتاد دوباره گرفتار مواد مخدر و بازگشت بیماری می‌شود.

در بررسی اجمالی سن اعتیاد و علل گرایش افراد به اعتیاد دو موضوع جلب توجه می‌کند: **اول:** پایین آمدن میانگین سنی معتادان به خصوص معتادان به برخی از مواد اعتیادآور از جمله معتادان به حشیش، شیشه و اعتیاد گسترده در سنین نوجوانی و جوانی؛

دوم: در تحقیقاتی که در زمینه سبب‌شناسی و علل پدیده اعتیاد افراد به مواد مخدر انجام شده، یکی از مهم‌ترین علل اعتیاد افراد به خصوص نوجوانان، داشتن دوست ناباب است (فرداد، ۱۳۷۷).

سازمان بهداشت جهانی، دوره نوجوانی را از ۱۰ تا ۱۵ سالگی و دوره جوانی را از ۱۶ تا ۲۵ سالگی تخمین زده است (اکبری، ۱۳۹۳). نوجوانی، به دوره گذار از کودکی به بزرگسالی اطلاق می‌شود. این دوره مرزهای سنی مشخصی ندارد، اما تقریباً از ۱۲ سالگی آغاز می‌شود و تا آخرین سال‌های دهه دوم زندگی که رشد جسمانی کم‌وبیش کامل می‌شود، ادامه دارد. در این دوره، نوجوان به بلوغ جنسی می‌رسد، هویت فردی خود را جدا از هویت خانوادگی بنا می‌نهد، و با مسئله نحوه تأمین معاش خود روبه‌رو می‌شود (آتکینسون^۱ و دیگران، ۱۳۷۱). معمولاً گروه نوجوانان جامعه در برابر پدیده خطرناک مواد مخدر بیش از سایر گروه‌ها آسیب‌پذیر هستند.

نقش دوره نوجوانی در مصرف مواد مخدر بسیار مهم است. سروکار با مواد مخدر طی دوره ۱۴ تا ۱۸ سالگی شروع می‌شود. درست در همین دوره سنی، فرزند وابسته به خانواده، به فردی مستقل تبدیل می‌شود (پیکهاردت^۲، ۱۳۸۸). حقیقت این است که نوجوانان به علت اینکه مانند بزرگسالان آمادگی پذیرفتن و یا مقابله با مشکلات زندگی را ندارند و برخی از مشکلات عادی برای آنان به صورت شدید و جدی جلوه و تظاهر می‌کند، بنابراین در برابر مشکلات و خطرات احتمالی آسیب‌پذیرترند.

تأثیرپذیری انسان از دوستان در سنین مختلف از جمله دوران نوجوانی بسیار زیاد است. به طوری که عواملی مانند محل سکونت، تأثیرپذیری از دوست ناباب، مشکلات خانوادگی، شرایط محیط زندگی و شرایط عاطفی از عوامل مؤثر در بروز جرم و اعتیاد در نوجوانان هستند. از این رو، دوستان هر کس مبنای قضاوت دیگران نسبت به شخصیت و افکار او هستند و گزینش دوست مناسب به سلامت اخلاقی و رفتاری انسان کمک می‌کند.

در چنین مواردی است که نوجوان در برابر مشکلات زندگی و یا ناراحتی‌های ناشی از دوران بحران بلوغ و احياناً کمبود محبت و درک‌نشدن از طرف بزرگترها، از خانواده و اجتماع فراری شده و به دنبال یک ماده معجزه گر هستند، که ماده مخدر را می‌یابند؛ زیرا نوجوان می‌بیند که دوستانش نه تنها او را ملامت نمی‌کنند، بلکه وی را بیشتر و بهتر نیز درک می‌کنند، بنابراین هرگونه راه حلی را که آنان برای رفع مشکلش پیشنهاد کنند، اغلب بدون هیچ گونه تأمل و تفکری می‌پذیرد و همه چیز از همین جا شروع می‌شود. ابتدا یک سیگار، سپس سیگار همراه حشیش، و بالاخره هرئوین و ...

۶۵

در حال حاضر نمی‌توان گفت که فقط نوجوانان طبقه مرفه و ثروتمند معتاد هستند، بلکه مصرف مواد مخدر بین نوجوانان گروه‌های مختلف جامعه از جمله ثروتمند، متوسط و فقیر، شاغل و بیکار، باسواد و بی‌سواد متداول است. گسترش اعتیاد جوانان، دیگر منحصر به جوامع و کشورهای صنعتی و یا پیشرفته نیست بلکه در بیشتر جوامع دیده می‌شود. مسئله‌ای که در این تحقیق مطرح است این است که چه ویژگی‌هایی در نوجوانان وجود دارد که سبب می‌شود آنها به طرف دوستان ناباب کشیده شوند و در مهلکه و گرفتاری اعتیاد آنها شریک شوند. بنابراین سؤال‌هایی که در این زمینه می‌توان مطرح کرد، عبارتند از:

۱- دوران نوجوانی چه ویژگی‌هایی دارد؟

۲- نوجوانان تا چه حد باید با دوستان خود همانندسازی کرده و از تصمیمات آنها تبعیت کنند؟

۳- رفتار مناسب والدین و نوجوانان در برابر دوستان ناباب چگونه است؟

روش تحقیق:

این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی است.

عوامل موثر در اعتیاد نوجوانان به مواد مخدر

علت اعتیاد و گروه سنی که بیشتر معتاد می‌شوند، از فرهنگی به فرهنگ دیگر و از کشوری به کشور دیگر متفاوت است. در بررسی و مطالعه این مشکل در بین نوجوانان و جوانان می‌توان به این نتیجه رسید که ابعاد موضوع از گستردگی خاصی برخوردار است. مهمترین این عوامل عبارتند از:

الف) عوامل اجتماعی

این گونه عوامل که به عوامل تربیتی و آموزشی مربوط می‌شوند عبارتند از: خانواده، مدرسه، گروه همسالان، معاشرت با رفقای معتاد، منحرف و ...، رسانه‌های گروهی، اوقات فراغت، فساد اجتماعی.

ب) عوامل اقتصادی

فقر، بیکاری، گدایی و ولگردی، بحران‌های اقتصادی، تورم، گرسنگی، مهاجرت، آوارگی، تضاد، تعارض فرهنگی و سودجویی از طریق تهیه و فروش مواد مخدر.

پ) عوامل سیاسی

جنگ، سیاست، بی‌سوادی و کم‌سوادی، ناآگاهی به مسائل اجتماعی، فقدان احساس مسئولیت.

ت) عوامل روانی

انواع افسردگی‌ها و انواع انحرافات جنسی.

ث) عوامل طبیعی

عوامل فیزیکی شامل بیماری، درمان سرخود و نقص جسمانی است (اکبری، ۱۳۹۳). سازمان بهداشت جهانی به سه عامل دارویی و فارماکولوژیکی، فردی و شخصیتی - اجتماعی اعتیاد اشاره کرده است. اعتیاد ممکن است از طریق معاشرت با معتادان یا در اثر کنجکاوای فرد پیش آید (اکبری، ۱۳۹۲). بنابراین یکی از علل مهم اعتیاد نوجوانان به دلیل معاشرت با دوستان معتاد است که در علل اجتماعی اعتیاد ذکر شده است.

ویژگی‌های دوران نوجوانی

منظور از ویژگی‌های دوران نوجوانی، خصوصیات مربوط به گرایش نوجوانان به دوستان و همسالان از جمله دوستان ناباب است که سبب کشیده شدن نوجوان به منجلاب اعتیاد می‌شوند. مهمترین این ویژگی‌ها به شرح زیر هستند:

۱- نوجوان در جستجوی هویت

یکی از مسائل عمده‌ای که نوجوان با آن روبه‌رو می‌شود، مسئله شکل‌گیری هویت فردی او است. این بدان معنا است که او باید به سؤال‌هایی نظیر «من کیستم» و «به کجا می‌روم»، پاسخ دهد. جستجوی هویت شخص متضمن این است که شخص تشخیص دهد که برای او چه چیزهایی مهم و چه کارهایی ارزشمند است، همچنین تنظیم معیارهایی است که وی بر اساس آن‌ها بتواند رفتار خود و دیگران را هدایت و ارزیابی کند. علاوه بر این‌ها، این جستجو، تکوین احساس خودشکوفایی و شایستگی را نیز در بر می‌گیرد (پیکهات، ۱۳۸۸).

نوجوان همه چیز می‌خواهد، اما دقیقاً نمی‌داند چه چیزهایی باید بخواهد. نوجوان در جستجوی نام است و می‌خواهد خود را بشناسد و بشناساند. از این رو بی‌توجهی به نوجوان، آغاز یک انحراف است. این دوره، زمان آن است که مشخص شود او کیست و چه می‌خواهد باشد. نوجوان نیاز دارد هویت مشخصی از خود به دست آورد تا بتواند به‌عنوان فردی یکتا به زندگی‌اش جهت دهد، احساس ارزشمندی کند، از وابستگی‌ها رهایی یابد و بالاخره باید برای استقلال مالی، تحصیل، شغل، ازدواج و آینده خود برنامه‌ریزی کند.

صاحب‌نظران معتقدند که دوران نوجوانی باید به منزله یک دوره آزمایشی تلقی شود که در آن فرد به کاوش در جهان‌بینی‌ها و علائق گوناگون می‌پردازد.

نوجوان از طریق کلمات و رفتار طغیان‌گر خود و با تأکید بر تفاوت‌های متضاد، جدایی خود را از دوران کودکی اعلام می‌کند. فرد نوجوان در عمل و گفتار نشان می‌دهد که حرکت به سوی استقلال را آغاز کرده است. بنابراین دوره نوجوانی، دوران تمرّد، مخالفت، کنجکاوی، کسب استقلال، جدا شدن از دیگران، تشخیص طلبی، شرارت و عصیان، واکنش تکانشی، هیجانی و لذت‌طلبی است (بزمی، ۱۳۹۰).

دوره بلوغ و نوجوانی، یکی از مخاطره آمیزترین مراحل زندگی از نظر ابتلا به رفتار سوء مصرف مواد است. این دوره بسیار بحرانی بوده و به عنوان دوران طوفان و فشار از آن یاد می شود و بسیار خطر آفرین است. در این دوره، نوجوان ممکن است در یک حالت تعلیق روانی - اجتماعی قرار گیرد و ناتوانی برای عبور موفقیت آمیز از این دوره موجب شود که نوجوان هویت مستحکمی پیدا نکند و دچار سردرگمی یا آشفتگی هویت شود (کاپلان و سادوگ، ۲۰۰۰).

نوجوان اگر در طول این دوره نتواند هویت تثبیت شده ای پیدا کند، تعادل روانی وی به هم می خورد و دچار سرخوردگی، بی اعتمادی به دیگران، گوشه گیری و انزواگزینی خواهد شد که خود می تواند زمینه ساز شکل گیری رفتار سوء مصرف مواد شود.

۲- گسست از خانواده

در این دوره، نوجوان فکر می کند هیچ چیز ندارد؛ اما همه چیز دارد. در رویا زندگی می کند، امیال زودگذر دارد و به آنچه ندارد می اندیشد، نه به آنچه دارد. در این وضعیت نوجوان مادر و پدر خود را چندان امین نمی داند، زیرا آنها با بسیاری از خواسته های رویایی او موافق نیستند، بنابراین کانون خانواده برای او پناهگاهی امن نیست، احتمال دروغ گویی، پنهان کاری، فرار از خانه، پناه بردن به کانون، شخص و یا گروه دیگری وجود دارد. زیرا چنین نوجوانی احساس انزوا و طردشدگی می نماید، احساس می کند قادر به انجام دادن کاری نیست و در خانواده و جامعه جایگاهی ندارد. بالاخره چنین نوجوانی سرکش و پرخاش گر می شود و تشویق ها و ارزیابی های مثبت پدر و مادر را نمی پذیرد. لازم به ذکر است، زمینه این نابسامانی ها در نوجوان وجود دارد که شدت آن را نوع تربیت و برخورد خانوادگی، نحوه رفتار و گفتار اولیای مراکز آموزشی، معلمان، همسالان و دوستان نوجوان تعیین می کنند.

۳- گرایش به همسالان

طی دوره کودکی، فرد به شدت متأثر از خانواده است؛ اما به تدریج و با افزایش سن، نقش افراد خارج از خانواده به خصوص همبازی ها و همکلاس ها افزایش می یابد و از اهمیت

خانواده کاسته می‌شود. این شرایط با افزایش سن فرد سیر فزاینده می‌یابد و در دوره نوجوانی به اوج خود می‌رسد. در این وضعیت معمولاً نوجوان از خانواده جدا شده و به سوی دوستان و گروه همسالان کشیده می‌شود. نوجوان در این زمان نیاز به تعلق داشتن به گروه و نیاز به پذیرفته و تأیید شدن را به‌طور شدید، بیشتر از هر زمان دیگر احساس می‌کند. از این رو برای ارضای این گونه نیازها، به‌راحتی با گروه مورد نظرش هم‌نوا می‌کند، هنجارهای گروه مورد نظرش را می‌پذیرد و در لباس پوشیدن، آرایش مو، رفتار، زبان و عقاید از آن گروه تقلید می‌کند (کلمز^۱ و همکاران، ۱۳۷۳).

بنابراین با فرارسیدن دوران نوجوانی، نوجوانان با هدف رسیدن به استقلال، شروع به سازماندهی گروه‌های اجتماعی خاص خود می‌کنند. از این مرحله به بعد، والدین مرتباً خود را در حاشیه زندگی اجتماعی فرزندشان می‌یابند، زیرا همراهی با دوستان، به مهم‌ترین کانون توجه بچه‌های در حال رشد تبدیل می‌شود.

۴- الگویابی و همانندسازی:

الگوپذیری، پاسخ به نفوذ اجتماعی مبتنی بر آرزوی شخص برای همانند شدن با شخصیتی صاحب نفوذ است. در همانندسازی، رفتار فرد ناشی از رضایت درونی نیست، بلکه به این منظور است که برای وی رابطه‌ای رضایت‌بخش با شخص یا اشخاصی که مایل است با آن‌ها همانند شود، ایجاد کند. تفاوت همانندسازی با متابعت در این است که در همانندسازی فرد به عقاید و ارزش‌هایی که اختیار کرده است اعتقاد پیدا می‌کند، هرچند این اعتقاد خیلی استوار و پابرجا نیست. پس اگر فرد، شخص یا گروهی را پسندیده و جالب بیابد، این تمایل در او پدید می‌آید که نفوذ آن شخص یا گروه را بپذیرد و ارزش‌ها و نگرش‌های خود را با ارزش‌ها و نگرش‌های آن شخص و یا آن گروه هماهنگ سازد. این عمل به‌خاطر کسب پاداش و یا اجتناب از تنبیه نیست. بلکه برای این است که همانند آن شخص شود. بی‌شک الگوپذیری و همانندسازی از مهم‌ترین و اثربخش‌ترین روش‌های یادگیری و اجتماعی شدن کودک و نوجوان به‌شمار می‌رود. نوجوان از طریق همانندسازی با

بزرگترها، ستاره‌های هنری و چهره‌های درخشان علمی، ورزشی، تاریخی و مذهبی یاد می‌گیرد که چگونه رفتار کند. اگر در اسلام توصیه می‌شود که مسلمانان سیره ائمه معصومین را مطالعه و بدان عمل کنند، منظور این است که شیوه رفتار آن‌ها را در زندگی عملی، الگو و سرمشق قرار دهند.

باید توجه کرد که یکی از علل ناهنجاری‌های اجتماعی و بزهکاری، الگوبرداری نادرست است. نوجوان در این دوره بیش از حد متأثر از دوستان و همسالان و افراد با نفوذ است. چنانچه خانه، مدرسه و جامعه (به‌ویژه از طریق رسانه‌ها) الگوهای نادرست در اختیار او قرار دهند، فرایند الگوبرداری نوجوان به طریق نامطلوبی صورت خواهد گرفت.

دوست و دوست‌یابی

دوست به معنای یار، همدم، رفیق مهربان و ضد دشمن است (عمید، ۱۳۷۴). دوستان یا گروه همسالان، به افرادی گفته می‌شوند که بر اساس تشابه سنی دور هم جمع شده‌اند و با توجه به همگونی و تمایلات مشترک به تشکیل گروه پرداخته و در زمینه‌های مختلفی با یکدیگر تعامل و نیز همانندسازی می‌کنند (تابه، ۱۳۸۲).

برخی از موارد ذکر شده در متون اسلامی راجع به دوست به شرح زیر است:

الف) ضرورت برقراری دوستی

حضرت رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در این باره می‌فرماید: «بهترین کارها پس از ایمان به خدا دوستی با مردم است»، «آنکه با تو در دوستی می‌زند با وی ره دوستی گیر، که این گونه دوستی پایدار است» (فرید تنکابنی، ۱۳۸۵).

حضرت علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: «ناتوان‌ترین مردم کسی است که از دوست‌یابی ناتوان باشد، ناتوان‌تر از او کسی است که دوستان یافته را از دست بدهد و قدرت حفظ آن‌ها را نداشته باشد» (سیدرضی، ۱۳۷۵).

ب) هشدار در برقراری روابط با دوستان ناباب

- از یار بد بپرهیز که تو را با او می‌شناسند (فرید تنکابنی، ۱۳۸۵).

- چه بسیار دوستی‌ها که ساختگی است.

- چشم دوست از دیدن عیب‌های دوست، کور است و گوشش زشتی و بدی‌های او را نمی‌شنود.

- وقتی کسی را دوست داشتی، زیاده‌روی نکن (آمدی، ۱۳۹۲).

انسان در زندگی اجتماعی نیازمند دوست و رفیق درستکار است و نمی‌تواند تنها زندگی کند، از این رو احتیاجات گوناگون زندگانی وی را به ارتباطات و روابط با دیگران می‌کشانند.

دوست شایسته و ناباب

در منابع دینی، در اینکه «دوست خوب» کیست و با چه کسانی باید دوستی و مودت داشت و از معاشرت و همنشینی چه کسانی باید پرهیز کرد، و ... احادیث بسیاری آمده است.

از دیدگاه امام حسن مجتبی (علیه‌السلام) اوصاف کسی که شایسته رفاقت و دوستی است، عبارتند از: «آراستن دوست، یاری رساندن، قدرشناس بودن، تقویت کردن، همکاری داشتن و در راه دوست، فداکاری و خدمت کردن» (مجلسی، ج ۴۴، ۱۳۶۲).

از سوی دیگر، در سخنان ائمه اطهار، افراد از دوستی با بعضی اشخاص نهی شده‌اند، آن‌ها نیز به‌عنوان صاحبان «رفتار ناپسند» محسوب می‌شوند که در قلمرو آیین دوستی نمی‌گنجد، برخی از این رفتار ناپسند عبارتند از:

عیب‌جویی، نابخردی، کینه‌توزی، پرتوقعی، کم‌ظرفیتی، بددهانی و بدزبانی، بی‌تقوایی، لجاجت و ستیزه‌جویی، شوخی‌های بیجا و آزاردهنده، خودپسندی و بدرفتاری و از این دست خصلت‌ها و رفتارها.

این‌ها، هم موجب کاهش دوستان و سستی دوستی‌ها می‌شود و هم شیوه‌های ناپسند در معاشرت با دوستان است که باید از آن‌ها پرهیز کرد.

دوستی حد و مرزی دارد که باید آن حریم حفظ و آن حق ادا شود. جلوه دوستی کامل و راستین، در مودت قلبی، حفظ حرمت‌ها، مراعات حقوق، یاری در هنگام نیاز و مساعدت در وقت گرفتاری است و بدون این‌ها ادعای دوستی پذیرفته نیست (محدثی، ۱۳۹۳).

دوست ناباب و اعتیاد

امام صادق (علیه‌السلام) از وصایای پدر خویش یاد کرده است و می‌فرماید: «فرزندم

هر کس با دوست و رفیق بد همراهی و معاشرت کند سالم نمی‌ماند و هر کس در جایگاه- های بد وارد شود متهم می‌شود. هر کس زبانش را مالک نباشد و کنترل نکند پشیمان می- شود. مصاحبت و معاشرت و دوستی با فاجر، آموختن فجور است. فاجر و تبهکار در ارتباطات با دوستان خود فسق و فجور را تعلیم می‌دهد. نقطه مقابل فاجران، انسان‌های با ایمان و صالح و با تقوی و حیا و عفت قرار دارند. دوستان متدین، صادق و بااخلاص، امانت و صداقت را به فرد می‌آموزند (علامه مجلسی، ۱۳۶۲).

بیشتر معتادان، علت اعتیاد خود را معاشرت با دوستان ذکر کرده‌اند. بی‌شک یک دوست منحرف به‌راحتی قادر است که رفیق خود را اغفال کند. به‌ویژه اینکه نوجوان در دوره بلوغ بیشتر از هر زمان دیگر متأثر از گروه همسن و سال خود است. زیرا در این دوره، نوجوان از اتکاء خود به خانواده می‌کاهد و ناگزیر درصدد یافتن تکیه‌گاه‌های دیگری که مهم‌ترین آن‌ها گروه‌های همسن و سال هستند، برمی‌آید. یک فرد نوجوان اغلب تحت تأثیر اعمال و رفتار و گفتار و افکار دوستان خود قرار دارد. به‌طوری‌که خواسته‌های آنان را خیلی سریع می‌پذیرد و بدون مقاومت، به توقعات آنان پاسخ می‌دهد. در همین دوستی‌ها و معاشرت‌های نادرست با دوستان ناباب است که نوجوان یا جوان برای اولین بار به خواهش دوست خود و بیان اینکه با یک بار هیچ اتفاقی نمی‌افتد، جواب مثبت می‌دهد و با آزمایش مواد زهرآگین مخدر برای همیشه نادانسته زندگی خود را متلاشی می‌سازد. معتادان اصولاً دوست دارند که رفقا و اطرافیان خود را مبتلا کنند و آن‌ها را در منجلابی که افتاده‌اند بکشانند. در این میان نوجوان یا جوانی که محیط ازهم گسیخته و یا به‌طور کلی ناسالم دارد و یا دچار اختلالات منشی و عقده و ناکامی است، زودتر از دیگران به دام دوستان معتاد و ورطه هولناک اعتیاد می‌افتد. زیرا این افراد به‌علت نداشتن روابط عاطفی درست در خانواده به دوستانشان به‌شدت وابسته شده و تحت تأثیر آن‌ها قرار می‌گیرند. بیشتر معتادان که پیوند خانوادگی سست‌تری دارند با دوستان خود پیوستگی بیشتری دارند.

یکی از خطراتی که همیشه انسان‌های سالم را تهدید می‌کند و آنان را در معرض خطر سقوط قرار می‌دهد، معاشرت با رفقای معتاد و منحرف است. بی‌شک یک دوست

منحرف به خوبی قادر است رفیق خود را اغفال کند، زیرا انسان همیشه تحت تأثیر اندیشه و رفتار دوستان قرار دارد و اصولاً معتادان دوست دارند که رفقا و اطرافیان خود را مبتلا کنند و آنان را نیز در مسیری که خود قرار گرفته‌اند بکشانند.

معتاد به وسیله تلقین و توصیه و ذکر محاسن عملی که انجام می‌دهند و گاهی با فشار و زور و بالاخره قهر و آشتی و خواهش، دوستان خود را وادار می‌کنند تا به مصرف مواد مخدر بپردازند. گاهی نیز افراد در اثر ناملایمات شغلی یا خانوادگی تحت فشارهای روانی بیش از حد قرار می‌گیرند، این افراد در صورتی که دوست معتادی داشته باشند، توسط او تشویق می‌شوند که با به کارگیری مواد مخدر فشارهای روانی حاصل از کار یا ناملایمات خانوادگی را از بین ببرند که این مسئله باعث معتادشدن افراد به ماده مخدر می‌شود.

برای نوجوانان که از نیروی تقلید بیشتری برخوردارند، خطر آن وجود دارد که خود را با فرد یا گروه معتاد همانند سازند. در نوجوانان، تبلیغات سوء و وسوسه‌انگیز به خصوص در اجتماعات تفریحی این قبیل افراد که به خاطر هم‌رنگ شدن با بقیه و احتراز از برچسب امل خوردن، دست به هر آزمایشی می‌زنند، تأثیر نامطلوب دارد.

معتادان گاهی بدون هیچ سوء نیتی، حالات نشنگی را برای دوستان خود توصیف می‌کنند. باید توجه داشت دوست خوبی که به هنگام هوشیاری کاملاً قابل اعتماد است، به هنگام نشئه‌بودن می‌تواند کاملاً غیرقابل اعتماد باشد. اطلاق عنوان دوست به چنین افرادی، اطلاقی عمومی و عامیانه است و هرگز چنین کسانی شایستگی دوستی را ندارند، بلکه دشمنان واقعی انسان‌ها هستند. خود سقوط کرده‌اند و وسیله سقوط دیگران را هم فراهم می‌سازند (معاونت امنیت نیروی انتظامی ج.ا.ا، ۱۳۷۰).

والدین و نوجوانان

امروزه دسترسی آسان به مواد مخدر اگر چه واقعیتهای دردناک به‌ویژه در مورد نوجوانان در حال رشد است، اما تربیت «فرزند به دور از اعتیاد» هدفی شایسته و واقع‌گرایانه برای تمام والدین به‌شمار می‌آید (پیکه‌هارت، ۱۳۸۸).

در این دوران، نوجوان با جدی‌ترین بحران‌ها روبه‌رو است. این بحران‌ها به قدری جدی

هستند که برخوردهای افراطی یا تفریطی والدین و یا عدم برقراری رابطه درست با نوجوان (مسخره، طرد و تحقیر کردن) پیامدهای نامطلوبی به دنبال خواهد داشت. والدین باید در قدم اول با رفتار و اعمال خود، الگوهای شایسته‌ای برای فرزندانشان باشند و در قدم دوم سعی کنند فرزند نوجوان خود را با الگوهای شایسته دیگر مانند معلمان موفق، نویسندگان، دانشمندان و هنرمندان آشنا کنند و درباره زندگی و خصلت‌های مردان و زنان بزرگ با آن‌ها صحبت کنند. اگر نوجوانی در کنار پدر و مادر احساس ناامنی و اضطراب کند، در الگو قرار دادن والدین خود دچار شک و تردید و تعارض می‌شود (استادان طرح جامع آموزش خانواده، ۱۳۸۶).

والدین باید روشی اتخاذ کنند تا اعتماد به نفس فرزندان را افزایش دهند و مهارت‌های زندگی را به آنان بیاموزند تا در برابر فشار گروه هنجارشکن مقاومت کنند و با اقتدار به خواسته‌های غیرمنطقی آنها، پاسخ منفی بدهند.

مروری بر برخی از پژوهش‌های مرتبط

در تحقیقی که فرجاد (۱۳۶۸) پیرامون علل و عوارض اعتیاد در ایران انجام داده است، بیشتر معتادان، دوستان را عامل اعتیاد خود بیان کرده‌اند. در نظرسنجی انجام شده توسط مرکز ملی مطالعات و سنجش افکار عمومی (۱۳۷۷) از شهروندان تهرانی درباره نتیجه مبارزه با مواد مخدر و اعتیاد، شهروندان مهم‌ترین دلایل اعتیاد به مواد مخدر را مشکل خانوادگی، رفیق ناباب و مشکلات اقتصادی بیان کرده‌اند.

در تحقیقی که تابه (۱۳۸۲) پیرامون تأثیر گروه دوستان و همسالان در گرایش افراد به مواد مخدر انجام داده است، نتیجه تحقیق حاکی از تأثیر مهم گروه دوستان و همسالان بر جوانان در مورد مصرف مواد اعتیادآور است.

محسنی تبریزی (۱۳۸۶) در تدوین ماتریس‌های جامع تحقیقاتی در زمینه آگاه‌سازی و پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر در فراتحلیل ۲۸۵ تحقیق بین سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۹۰ در ایالات متحده آمریکا، یکی از عوامل مؤثر در اعتیاد را عضویت در گروه همسال با هنجارهای موافق مواد و در فراتحلیل ۴۹ تحقیق در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۷۰ در داخل کشور هم تأثیر گروه همسال و نوع دوستان را عامل اعتیاد دانسته است.

در تحقیقی که زمانی (۱۳۹۰) پیرامون بررسی عوامل مؤثر بر آمادگی گرایش به اعتیاد در دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های دولتی شهر تهران انجام داده است، بین عامل‌های خانواده، مدرسه، مذهب، همسالان و آمادگی گرایش به اعتیاد دانش‌آموزان دختر، رابطه معناداری وجود داشته است.

مطالعات هیوگز^۱ و همکاران نشان داد که اعتیاد به هرئین به صورت اپیدمیک و همه‌گیر شدن روی می‌دهد و از رفیقی به رفیق دیگر سرایت می‌کند (احمدی، ۱۳۹۲).

نتیجه‌گیری

دوران نوجوانی از دوره‌های پراهمیت در فرایند رشد آدمی محسوب می‌شود؛ قدم گذاردن به این دوره معمولاً با بلوغ آغاز می‌شود. شکوفایی غریزه جنسی، تثبیت و تحکیم علائق و منافع شغلی و اجتماعی، میل به آزادی و استقلال، هویت‌یابی، گسست از خانواده، گرایش به همسالان و الگویابی از ویژگی‌های مهم این دوره است. تغییر و تحول جسمی، روانی و شخصیتی در این دوران، خواسته‌های جدیدی را مطرح می‌سازد.

از یک سو غریز، نیازها و میل به تبعیت از ارزش‌های نوجوانی، همچنین پذیرفته‌شدن و جذب در گروه‌های همسال، فشارهای گروهی، میل به ابراز وجود، پی‌ریزی زندگی مستقل و از طرف دیگر فقدان امکانات، روابط نامناسب عاطفی، بی‌توجهی به خواسته‌ها، ارزش‌ها و نظرات نوجوان و نیز بی‌تجربگی و شناخت ناکافی، او را در یک بحران فکری و آشفتنگی روانی قرار می‌دهد و عوارضی چون بی‌ثمیری، پوچی و بی‌کفایتی به بار می‌آورد.

جوان برای هم‌رنگ شدن با ارزش‌ها و هنجارهای گروه‌های نزدیک، زیر فشار قرار می‌گیرد. گاه هنجارها و ارزش‌های دو گروه به هم نزدیک و هماهنگ است و گاه با هم در تضاد قرار دارد. ولی به هر حال دو گروه برای هم‌رنگ شدن، جوان را زیر فشار قرار می‌دهند.

در نتیجه زمینه گرایش به انحرافات اجتماعی از جمله اعتیاد در آنان فراهم می‌شود. دوست‌یابی و گرایش به همسالان در دوره نوجوانی اجتناب‌ناپذیر است، اما باید توجه داشت که دوستی حد و مرزی دارد که باید آن حریم حفظ و آن حق ادا شود،

به طوری که خود را به نام دوستی در ورطه نابودی قرار ندهند. برخی از دوستان که دچار انحرافات اجتماعی و اعتیاد هستند تمایل دارند رفقا و اطرافیان خود را مبتلا کنند و آن‌ها را نیز به منجلابی که افتاده‌اند بکشانند. در این میان نوجوان یا جوانی که خانواده از هم گسیخته یا ناسالم دارد و یا دچار اختلالات منشی و عقده و ناکامی هستند، زودتر از دیگران به دام دوستان معتاد و ورطه هولناک اعتیاد می‌افتند، زیرا این گونه افراد به علت نداشتن روابط عاطفی درست در خانواده سخت به دوستان وابسته می‌شوند و تحت تأثیر آنان قرار می‌گیرند و یا به سبب عقده‌ها، ناکامی‌ها و شکست‌ها برای عضویت و ورود به گروه‌های خاص، به مصرف مواد مخدر روی می‌آورند.

والدین نباید فرزندان خود را از معاشرت معقول با دوستان و همسالان منع کنند، بلکه باید ارتباطات آن‌ها را به طور غیرمستقیم نظارت کنند و به روش‌های مختلف آن‌ها را از عواقب معاشرت با دوستان ناباب به خصوص افراد معتاد آگاه سازند و سرانجام فرزندان را متقاعد کنند تا به درخواست‌های این قبیل دوستان به طور قاطع «نه» گفته و ارتباط خود را با آن‌ها قطع کنند.

پیشنهادها

- پیشنهادهای مرتبط با این موضوع به شرح زیر ارائه می‌شود:
- آموزش والدین از طریق وسایل ارتباط جمعی در مورد نحوه برخورد با نیازهای دوران نوجوانی فرزندان خود توصیه می‌شود.
 - ایجاد اعتماد، صمیمیت و دوستی والدین با فرزندان از طریق درک احساسات و نیازهای دوره نوجوانی و جوانی آنان برای جلوگیری از انحرافات احتمالی آن‌ها الزامی است.
 - معاشرت نوجوانان و جوانان با نزدیکان و آشنایانی که مبتلا به اعتیاد و دیگر آسیب‌های اجتماعی هستند با کنترل و نظارت بیشتری انجام شود و در صورت امکان این روابط قطع شود.
 - چنانچه والدین عادت به مصرف سیگار دارند، بهتر است حداقل در حضور فرزندان از کشیدن سیگار خودداری کنند و از این طریق الگوی غلط را به آن‌ها آموزش ندهند.

۵- سیگار کشیدن نوجوانان و جوانان و ارتباط با دوستان کج‌رو علامت و هشدار است به والدین تا با یاری و کمک مشاوران و متخصصان ذی‌ربط، اقدامات پیشگیرانه را در خصوص ابتلای فرزندانشان به اعتیاد اعمال کنند.

۶- تمرین در شرایط خطرناک و مشابه‌سازی این شرایط مخاطره‌آمیز مؤثر است، به گونه‌ای که فرد وقتی در شرایط واقعی قرار گیرد با توجه به تمرین‌های انجام شده توان ایستادگی در برابر تقاضاهای نامعقول از جمله دعوت به مصرف مواد مخدر را داشته باشد.

۷- آموزش نوجوانان برای گفتن «نه» در برابر پیشنهاد انجام اعمال خلاف توسط دوستان و همسالان بسیار مؤثر است.

۸- والدین بر تردد نوجوانان در مسیر خانه، مدرسه و کوچه نظارت و کنترل داشته باشند. در مدرسه مربیان و در خانه اولیاء، رفتار فرزندان و نوجوانان را کنترل می‌کنند و یا حداقل دانش‌آموزان چنین تصویری دارند، مسئله اصلی زمانی است که نوجوانان در مسیر خانه و مدرسه خلأ نظارتی دارند.

۹- نوجوانان ترک اعتیاد را بسیار ساده تصور می‌کنند و برای اثبات قدرت شخصیت و اراده خود ابتدا به مصرف مواد مخدر پرداخته و سپس سعی در ترک آن می‌کنند. ولی باید بدانند ترک اعتیادشان بدان سهولت که فکر می‌کنند نیست و در بعضی از شرایط و در برخی از انواع مواد غیرممکن است، چون نیرو و توانایی‌های آن‌ها به‌علت تأثیر سوء ماده مخدر، مواد صنعتی و یا سایر عوامل، تضعیف می‌شود. گاهی ظاهراً برای مدتی کوتاه به ترک اعتیاد موفق می‌شوند ولی دیری نمی‌گذرد که دوباره به مصرف ماده اعتیادآور روی می‌آورند.

فهرست منابع

- آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۳۹۲). *غورالحکم و دررالکلم*، ترجمه محمد رحمتی شهرضا، قم: صبح پیروزی.
- اتکینسون، ریتال؛ اتکینسون، ریچارد و هیلگارد، ارنست. (۱۳۷۱). *زمینه روانشناسی*. ترجمه محمدتقی براهنی و دیگران، تهران: انتشارات رشد.
- احمدی، سیداحمد. (۱۳۹۲). *روانشناسی نوجوانان و جوانان*، اصفهان: انتشارات صغیر.
- ارونسون، الیور. (۱۳۶۷). *روانشناسی اجتماعی*، ترجمه حسین شکرکن، تهران: انتشارات رشد.

- استادان طرح جامع آموزش خانواده. (۱۳۸۶)، *خانواده و فرزندان در دوره دبیرستان*، تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان.
- اکبری، ابوالقاسم. (۱۳۹۳). *مشکلات نوجوانی و جوانی*، تهران: رشد و توسعه.
- بزئی، نعیمه. (۱۳۹۳). *روانشناسی وابستگی به مواد (سبب‌شناسی، تشخیص و درمان اعتیاد)*، تهران: انتشارات ارجمند.
- پیکه‌هارت، کارل. (۱۳۸۸). *کلیدهای پیشگیری و مقابله با اعتیاد در نوجوان و جوان*، ترجمه مسعود هومان، تهران: صابرین، کتاب‌های دانه.
- تابه، مریم. (۱۳۸۲). *بررسی تأثیر گروه دوستان و همسالان در گرایش افراد به مواد مخدر*، (پایان‌نامه کارشناسی همکاری اجتماعی)، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- زمانی، سارا. (۱۳۹۰). *بررسی عوامل مؤثر بر آمادگی گرایش به اعتیاد در دانش‌آموزان دختر دبیرستان-های دولتی شهر تهران*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه علامه طباطبائی.
- سیدرضی، ابوالحسن محمد. (۱۳۷۵). *نهج البلاغه*، ترجمه فیض الاسلام، تهران: انتشارات فقیه.
- علامه مجلسی، محمداقبر. (۱۳۶۲). *بحارالانوار*، جلد ۷۸، بیروت: مؤسسه وفا.
- عمید، حسن. (۱۳۷۴). *فرهنگ فارسی عمید*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- فرجاد، محمدحسین. (۱۳۷۷). *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، تهران: انتشارات اساطیر.
- فریدتنکابنی، مرتضی. (۱۳۸۵). *نهج الفصاحه*، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- کاپلان، هارولد ج و سادوک، بنیامین. (۱۳۸۱). *خلاصه روان‌پزشکی، علوم رفتاری - روان‌پزشکی بالینی*، ترجمه رفیعی، حسن و همکاران، تهران: نشر سالمی.
- کارنگی، دیل. (۱۳۹۰). *آئین دوست‌یابی*، ترجمه سودابه مبشر، تهران: قاصدک صبا، آویژه.
- کلمز، هریس؛ کلارک، امینه و بین، رینولد. (۱۳۷۳). *روش‌های تقویت عزت نفس در نوجوانان*، ترجمه پروین علی‌پور، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- محدثی، جواد. (۱۳۹۳). *اخلاق معاشرت*. قم: مؤسسه بوستان کتاب.
- محسنی تیریزی، علیرضا. (۱۳۸۶). *تدوین ماتریس‌های جامع تحقیقاتی در زمینه آگاه‌سازی و پیشگیری از سوءمصرف مواد مخدر*، تهران: تحقیق علمی.
- مرکز ملی مطالعات و سنجش افکار عمومی. (۱۳۷۷). *نظرسنجی از شهروندان تهرانی درباره مبارزه با مواد مخدر و اعتیاد*، (ستاد مبارزه با مواد مخدر).
- معاونت امنیت نیروی انتظامی ج.ا.ا. (۱۳۷۰). *روش‌های درمان مواد اعتیادآور*، تهران: اداره کل مبارزه با مواد مخدر ناجا.